

ISSN: 1814-6961 (print)
ISSN: 2788-9718 (online)

Отан тарихы

Отечественная история

History of the Homeland

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2025. № 28 (3)

РЕДАКЦИЯ

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Редакциялық алқа

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

Абдырахманов Толобек Әбілұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қырғыз Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Қырғыз Республикасы, Бішкек)

Апендиев Тимур Әкімханұлы – PhD докторы, доцент, жетекші ғылыми қызметкер, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Горшенина Светлана Михайловна – PhD, тарих ғылымдарының кандидаты; CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/ Sorbonne университетінің зерттеу бөлімінің директоры (Франция, Париж)

Исмағұлов Оразақ Исмағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің физикалық антропология зертханасының меңгерушісі (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

Шиндзю Като – PhD (археология бойынша), Нарадағы мәдени құндылықтардың ұлттық ғылыми-зерттеу институты (Жапония, Нара)

Бирсель Каракоч – Уппсала университетінің түркі тілдерінің профессоры (Швеция, Уппсала қ.)

Мионг Сун-ок – антропология ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (Корея, Сеул)

Қозыбаева Махаббат Маликовна – PhD доктор; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Алаш» мәдениет және рухани даму институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

Моррисон Александр – PhD, NewCollege профессоры, Оксфорд (Ұлыбритания, Оксфорд)

Мотузаите-Матузевичюте Гидре – археология ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс университетінің «Биоархеология» ғылыми орталығының жетекшісі (Литва, Вильнюс)

Муминов Әшірбек Құрбанұлы – тарих ғылымдарының докторы, арабтанушы, профессор; ИКҰ (Орталық Азия) ұйымдастыру қызметінің бас директорының кеңесшісі (Түркия, Стамбул)

Нұрсан Әлімбай – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Отеева Гүлфира Елубайқызы – тарих ғылымдарының докторы, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің профессоры (Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.)

Оутрам Алан – археология ғылымдарының докторы, Эксетер университетінің археология және тарих кафедрасының профессоры (Ұлыбритания, Эксетер)

Романова Екатерина Назаровна – Солтүстіктің байырғы халықтарының мәселелері және гуманитарлық зерттеулер институтының этнологиялық зерттеулер орталығының жетекшісі (АН СР(Ы) ХР) (Ресей Федерациясы, Якутск қ.)

Рюосуке Оно – Васеда университетінің тереңдетілген гуманитарлық зерттеулер орталығының доценті (Жапония, Токио)

Сәбитов Жақсылық Мұратұлы – Жошы Ұлысын зерттеу ғылыми институтының директоры, PhD доктор (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

Томохико Уяма – PhD докторы, Хоккайдо университетінің славян және еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония, Саппоро)

Финке Питер – PhD докторы, Цюрих университетінің Макс Планк институтының профессоры (Швейцария, Цюрих)

Шотанова Ғалия Айтжанқызы – тарих ғылымдарының кандидаты, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Жауапты редактор

Абдулина Ақсұңқар Тұрсынқызы

Жауапты хатшы және редактор

Мырзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Редакторлар

Қасымова Дидар Бейсенғалиқызы

Черниенко Денис Аркадьевич

Досымбетов Нұрлыбек Айдарбекұлы

Көбеев Рүстем Джаулыбайұлы

Техникалық көмек

Қонырбеков Медет Жаугааштыұлы

Зікірбаева Венера Серікқызы

Копеева Сания Жуматайқызы

РЕДАКЦИЯ

Главный редактор

Кабульдинов Зиябек Ермуханович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Члены редакционной коллегии

Абиля Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор (Республика Казахстан, г. Астана)

Абдырахманов Толобек Абилович – доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАН КР (Кыргызская Республика, г. Бишкек)

Апендиев Тимур Акимханович – PhD, ассоциированный профессор, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Горшенина Светлана Михайловна – доктор PhD, кандидат исторических наук; директор по исследованиям CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Университет Сорбонны (Франция, г. Париж)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий лабораторией физической антропологии Национального музея РК (Республика Казахстан, Астана)

Като Синдзи (Shinji Kato) – PhD (в области археологии), Национальный научно-исследовательский институт культурных ценностей в Наре (Япония, г. Нара)

Бирсель Каракоч, профессор тюркских языков, Уппсальский университет (Швеция, г. Уппсала)

Мионг Сун-ок – доктор антропологии, ассоциированный профессор (Корея, г. Сеул)

Козыбаева Махаббат Маликовна – доктор PhD; ведущий научный сотрудник Института культуры и духовного развития «Алаш» Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Астана)

Моррисон Александр – PhD, профессор NewCollege, Оксфорд (Великобритания, Оксфорд)

Мотузаите-Матузевичюте Гидре – доктор археологии, профессор, руководитель Научного центра «Биоархеология» Вильнюсского университета, (Литва, г. Вильнюс)

Муминов Аширбек Курбанович – доктор исторических наук, арабист, профессор; консультант Генерального директора по организационной деятельности ОИК (Центральная Азия), (Турция, Стамбул)

Нурсан Алимбай – кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Отеева Гульфира Елубаевна – доктор исторических наук, профессор Павлодарского педагогического университета им. А.Х. Маргулана (Республика Казахстан, г. Павлодар)

Оутрам Алан – доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории университета Эксетере (Великобритания, г. Эксетер)

Романова Екатерина Назаровна, руководитель Центра этнологических исследований Института гуманитарных исследований и проблем малочисленных народов Севера (ИГИ АН РС(Я)) (Российская Федерация, г. Якутск)

Рюосуке Оно – доцент, Центр перспективных гуманитарных исследований, Университет Васеда (Япония, г. Токио)

Сабитов Жаксылык Муратович – директор Научного института изучения Улуса Джучи, доктор PhD (Республика Казахстан, г. Астана)

Томохико Уяма – PhD, профессор Центра славянско-евразийских исследований университета Хоккайдо (Япония, г. Саппоро)

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, г. Цюрих)

Шотанова Галия Айтжановна – кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Ответственный редактор

Абдулина Аксункар Турсуновна

Ответственный секретарь и редактор

Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Научные редакторы:

Касымова Дидар Бейсенгалиевна

Черниенко Денис Аркадьевич

Досымбетов Нурлыбек Айдарбекович

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Техническое сопровождение

Конырбеков Медет Жаугаитиевич

Зикирбаева Венера Сериковна

Копеева Сания Жуматаевна

EDITORIAL TEAM

Editor-in-Chief

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich – Doctor of Historical Sciences Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, general Director of Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Editorial board members

- Abil Erkin Amanzholovich* – Doctor of Historical Sciences, Professor (Republic of Kazakhstan, Astana)
Abdyrachmanov Tolobek Abilovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic (Kyrgyz Republic, Bishkek)
Apendiev Timur Akimkhanovich – PhD, associate professor, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)
Gorshenina Svetlana Mikhailovna – PhD, Candidate of Historical Sciences; Research Director of CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Sorbonne University (France, Paris)
Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Laboratory of Physical Anthropology of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana)
Shinji Kato – PhD (Archaeology), Nara National Research Institute for Cultural Properties (Japan, Nara)
Birsel Karakoch – Professor of Turkic Languages, Uppsala University (Sweden, Uppsala)
Myong Soon-ok – PhD (Anthropology), Associate Professor (Seoul, Korea)
Kozybaeva Makhabbat Malikovna – PhD; Leading Researcher, Institute of Culture and Spiritual Development «Alash» of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Republic of Kazakhstan, Astana)
Morrison Alexander – PhD, Professor, New College, Oxford (United Kingdom, Oxford)
Motuzaitė-Matuzevichute Gidrė – Doctor of Archaeology, Professor, Head of the Scientific Center «Bioarchaeology» of Vilnius University, (Lithuania, Vilnius)
Muminov Ashirbek Kurbanovich – Doctor of Historical Sciences, Arabist, Professor; Consultant to the Director General for Organizational Activities of the OIC (Central Asia), (Turkey, Istanbul)
Nursan Alimbay – Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)
Otepova Gulmira Elubayevna – Doctor of Historical Sciences, Professor at the A. Margulan Pavlodar Pedagogical University (Republic of Kazakhstan, Pavlodar)
Outram Alan – Doctor of Archaeological Sciences, Professor of the Department of Archaeology and History, University of Exeter (Great Britain, Exeter)
Romanova Ekaterina Nazarovna – Head of the Center for Ethnological Research, Institute for Humanitarian Research and Problems of Indigenous Peoples of the North (IHR RAS (Yakutia)) (Russian Federation, Yakutsk)
Ryuosuke Ono – Associate Professor, Center for Advanced Humanitarian Studies, Waseda University (Japan, Tokyo)
Sabitov Zhaksylyk Muratovich – Director of the Scientific Institute for the Study of the Ulus of Jochi, PhD (Republic of Kazakhstan, Astana)
Tomohiko Uyama – PhD, Professor, Center for Slavic-Eurasian Studies, Hokkaido University (Japan, Sapporo)
Finke Peter – PhD, Professor, Max Planck Institute, University of Zurich (Switzerland, Zurich)
Shotanova Galiya Aitzhanovna – Candidate of historical sciences, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Editor-in-Chief

Abdulina Aksunkar Tursunovna

Responsible Secretary and Editor

Murzakhodjaev Kuanysh Madievich

Scientific Editors:

Kasymova Didar Beysengalieвна
Chernienko Denis Arkadyevich
Dosymbetov Nurlybek Aidarbekovich
Kubeev Rustem Dzhaubayuly

Technical support

Konyrbekov Medet Zhaugashtievich
Zikirbaeva Venera Serikovna
Kopeeva Saniya Zhumataevna

Published in the Kazakhstan
Otan tarikhyy
Has been issued as a journal
since 1998
ISSN: 1814-6961 (Print)
ISSN: 2788-9718 (Online)
2025. Vol. 28. Is. 3. Pp. 669-680
Journal homepage:
<https://otan.history.iie.kz>

FTMAP / МРНТИ / IRSTI 03.09.55

https://doi.org/10.51943/2788-9718_2025_28_3_669-680

ГЕНЕРАЛ В. СИКОРСКИЙДІҢ ЭМИГРАНТТЫҚ ҮКІМЕТІ: САЯСИ КЕЛБЕТІ МЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІ

Айгүл Молдалиқызы Сманова¹

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті (114 ұй, Гоголь көш, 050040 Алматы, Қазақстан Республикасы)

Тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-8241-9256>. E-mail: aigulsmanova@mail.ru

©Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Сманова А.М., 2025

Аңдатпа. *Kipicne.* Мақалада екінші дүниежүзілік соғыс жылдардағы поляк эмигранттық үкіметінің премьер-министрі Владислав Сикорскийдің (1881–1943) халықаралық сахнадағы қызметі және «поляк мәселесі» бойынша маңызды рөл ойнаған Кеңес Одағы, Ұлыбритания, Құрама Штаттардың ықпалы туралы зерттеулерге талдау жасалып, зерделенді. *Мақсаты мен міндеттері.* Зерттеудің мақсаты – Еркін және Тәуелсіз Польша үшін күрес жүргізген дәстүрді Екінші Речь Посполитая (1918–1939) мұрагерлері құрған Поляк эмигранттық үкіметінің (1939–1943) саяси келбеті мен халықаралық іс-әрекеттерін қарастыру. Польша мемлекетінің тағдыры халықаралық көзқарасқа байланысты болып тұрғандықтан, бұл кездегі мемлекеттер арасындағы тарихи аспектінің «адамшылықтан» жоғары «үстемдік» факторының маңыздылығын анықтау. *Нәтижелер.* Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарындағы «поляк мәселесінің» негізгі тенденцияларының бірі, әрине ол Тәуелсіз Польша мемлекетін қайта қалпына келтіру болып табылады. Бұл мақсатқа жетіу үшін эмигранттық үкіметтің сыртқы саясатының басты бағыты, әрине, саяси, мәдени, әлеуметтік және ғылыми сипаттағы институттар құру болды. Сондықтан мақалада поляк ғалымдарының зерттеулерін басшылыққа ала отырып, мәселеге қатысты ой-пікірлерін тарихи-салыстырмалы, диахрондық және синхрондық салыстыру әдістерін қолдану арқылы ғылыми нәтижеге жетуге талпыныс жасалды. *Қорытынды.* Генерал Сикорскийдің сыртқы саяси бағытына қатысты пікірлерді, сонымен бірге қазіргі кезеңдегі тарихнамалық қағидадтар мен көзқарастардың ғылыми нақтылығын анықтауға, тарихилық ой-тұжырымдарды объективті түрде қалыптастыруға қол жеткіздік. Болашақта жас мамандар үшін зерттеу жұмысымыздың тұжырымдамалары соғыс жылдарына (1939–1945) қатысты қандайда бір ізденіс жұмыстарында қолданыс табуы мүмкін деп қорытындылаймыз.

Түйін сөздер: генерал В. Сикорский, эмигранттық үкімет, поляк армиясы, «поляк мәселесі», халықаралық байланыс, саяси келбет.

Дәйексөз үшін: Сманова А.М. Генерал В. Сикорскийдің эмигранттық үкіметі: саяси келбеті мен халықаралық іс-әрекеті // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 3. 669-680-бб. [Қазақша].

DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_3_669-680

ПРАВИТЕЛЬСТВО ГЕНЕРАЛА В. СИКОРСКОГО В ЭМИГРАЦИИ: ПОЛИТИЧЕСКИЙ ОБЛИК И МЕЖДУНАРОДНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Айгуль Молдалиевна Сманова¹

¹Казахский национальный женский педагогический университет (д. 114, ул. Гоголя, 050040 Алматы, Республика Казахстан)

Кандидат исторических наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-8241-9256>. E-mail: aigulsmanova@mail.ru

© ИИЭ Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Сманова А.М., 2025

Аннотация. *Введение.* В статье анализируется и исследуется деятельность Владислава Сикорского (1881–1943), премьер-министра польского правительства в эмиграции во время Второй мировой войны на международной арене, влияние Советского Союза, Великобритании и Соединенных Штатов, сыгравших значительную роль в «польском вопросе». *Цель и задачи.* Целью исследования является рассмотрение политического облика и международной деятельности польского эмигрантского правительства (1939–1943), созданного наследниками традиций Второй Речи Посполитой (1918–1939), боровшейся за свободную и независимую Польшу. Поскольку судьба польского государства зависит от международной перспективы, важно определить значение фактора «господства» над «человечеством» в историческом аспекте отношений между государствами того времени. *Результаты.* Одним из основных направлений «польского вопроса» в годы Второй мировой войны было, конечно, восстановление Независимого Польского государства. Для достижения этой цели главным направлением внешней политики правительства в эмиграции было, конечно, создание институтов политического, культурного, социального и научного характера. Поэтому в статье, опираясь на исследования польских ученых, мы попытались достичь научного результата, используя методы историко-сравнительного, диахронического и синхронного сопоставления их мыслей по данному вопросу. *Выводы.* Нам удалось определить мнения, связанные с направлением внешней политики генерала Сикорского, а также научную достоверность историографических принципов и взглядов текущего периода, объективно сформировать историческую мысль. Сделан вывод о том, что в дальнейшем концепции нашей исследовательской работы для молодых специалистов могут быть использованы в некоторых научно-исследовательских работах, связанных с военными годами (1939–1945).

Ключевые слова: генерал В. Сикорский, эмигрантское правительство, польская армия, «польский вопрос», международные отношения, политический облик.

Для цитирования: Сманова А.М. Правительство генерала В. Сикорского в эмиграции: политический облик и международная деятельность // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 3. С. 669–680. [на казахском].

DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_3_669-680

THE GOVERNMENT OF GENERAL V. SIKORSKY IN EXILE: POLITICAL APPEARANCE AND INTERNATIONAL ACTIVITIES

Aigul M. Smanova¹

¹Kazakh National Women's Teacher Training University (114, Gogol Str., 050040 Almaty, Republic of Kazakhstan)

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0002-8241-9256>. E-mail: aigulsmanova@mail.ru

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2025

© Smanova A.M., 2025

Abstract. Introduction. The article analyzes and explores the activities of Vladislav Sikorsky (1881–1943), the Prime Minister of the Polish government in exile during World War II, in the international arena and the influence of the Soviet Union, Great Britain and the United States, which played a significant role in the «Polish question». **Goals and objectives.** The goal of the study is to examine the political appearance and international activities of the Polish emigrant government (1939–1943), created by the heirs of the traditions of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth (1918–1939), which fought for a free and independent Poland. Since the fate of the Polish state depends on the international perspective, it is important to determine the significance of the factor of «domination» over «humanity» in the historical aspect of relations between states at that time. **Results.** One of the main directions of the «Polish question» during the Second World War was, of course, the restoration of the Independent Polish state. To achieve this goal, the main direction of the Government's foreign policy in exile was, of course, the creation of institutions of a political, cultural, social and scientific nature. Therefore, in the article, guided by the research of Polish scholars, we tried to achieve a scientific result using the methods of historical-comparative, diachronic and synchronous comparison of their thoughts on this issue. **Conclusions.** We managed to determine the opinions related to the foreign policy direction of General Sikorsky, as well as the scientific accuracy of the historiographical principles and views of the current period, to objectively form a historical thought. We conclude that in the future, the concepts of our research work for young specialists can be used in some research works related to the war years (1939–1945).

Keywords: General Vladislav Sikorsky, the emigrant government, the Polish army, the «Polish question», international relations, political appearance.

For citation: Smanova A.M. The government of general V. Sikorski in exile: political appearance and international activities // Otan tarihy. 2025. Vol. 28. No. 3. P. 669-680. [in Kazakh].

DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_3_669-680

Қысқашы. Екінші дүниежүзілік соғыс жылдары генерал Владислав Сикорский басқарған үкімет туралы көп жазылды және бұл тақырыпты жаңадан қолға алып, оны жеке зерттеу тақырыбына айналдырудың мағынасы жоқ сияқты көрінуі мүмкін. Дегенмен, осы мәселеге қатысты әдебиеттерді мұқият зерделеу бұл мәселемен айналысатын тарихшылардың қызығушылығының мүдделері қаншалықты біркелкі еместігін және оның қаншама аспектілерінің зерттелмегенін көруге болады. Владислав Сикорскийдің тұлғалық қасиеті көптеген зерттеушілердің назарын аударды, нәтижесінде генералдың саяси өмірбаянын Мариан Кукиел [Mariana Kukiela, 1981: 280], Валентина Корпальска [Walentyń Korpalski, 1988: 263], Роман Вапинский [Roman Wapiński, 1978: 360] және Ольгьерд Терлецки [Olgiarda Terlecki, 1983: 460], сонымен қатар соғыс жылдарындағы «поляк мәселесіне» және эмигранттық үкіметтің қызметіне қатысты басқа да зерттеулер, премьер-министрдің портретін алға тартты. Салыстырмалы түрде жұмыстардың көпшілігі Польша үкіметінің сыртқы саясаты туралы осы уақытқа дейін жарияланған, ал авторлар ең алдымен Польшаның ұлы державалармен, әсіресе Кеңес Одағымен қарым-қатынасына тоқталды, бұл тақырыптың маңыздылығымен де түсіндіріледі, тағы бір ерекшелік Сикорский үкіметінің федералды жоспарларына қатысты мәселе қазірдің өзінде өзекті тақырып. Керісінше, зерттеулерде Польша үкіметінің кішігірім одақтастарға, басқа эмигранттық үкіметтерге қатысты саясаты жоқтың қасы. Сондықтан Сикорский үкіметінің федералды жоспарларына және басқа эмигранттық үкіметтерге қатысты саясаты, Польша мемлекеті мен Польша эмигранттық үкіметінің өзара қарым-қатынасы [Duraczyński, 1969: 229] жақсы зерттелмегендіктен, тандап алынған тақырып өзекті болып табылады.

Соғыс жылдары Францияда, сосын Лондонда құрылған поляк эмигранттық үкіметінің сыртқы саяси бағыты, әсіресе кеңес-поляк қарым-қатынастар мәселелерін және олардың салдарын зерттеу өткір дискурстар мен әртүрлі пікірлер тудырып жүргені белгілі. Өйткені, ондағы басты сұрақ эмиграциядағы Польша үкіметінің сырқы қатынастарын зерттеу және КСРО, АҚШ және Ұлыбритания үкімет басшыларының конференцияларында поляк шекарасы мен поляк үкіметі туралы мәселелерді қарастыруы, халықаралық күн тәртібіндегі мәселеге айнауы еді. Бұл кезде Польша мен Ресей арасындағы қарым-қатынастар күрт нашарлап, тарихи оқиғалар мен саясатты әртүрлі «идеологиялық көзқарастың» шеңберінде түсіндірудің салдарынан елдер арасында кикілжіңдер күшейіп кетеді. Нәтижесінде екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі кеңес-поляк қарым-қатынастарына қатысты «болған оқиғаларды бұрмалау», немесе кеңестік бір жақты идеологиямен түсіндірудің маңызы арта түседі.

Дегенмен эмиграцияда жүріп құрылған үкімет конституциялық құқықпен жұмыс істеу мүмкіндігіне ие болғаннан кейін, мемлекет пен ұлттың мүдделерін білдіруге, қарулы күштерді ұйымдастыруға, елдегі соғысты шетелден басқаруға және оларға мемлекеттік және ұлттық жағынан материалдық және қаржылық қолдау көрсетуге мүмкіндік болды. Басқыншылыққа ұшыраған халықтар үшін бұл мүмкіндік басқа мемлекеттермен байланысқа түсуге, күреске негіз және жеңіске үміт болды. Бұл жағдай, шет мемлекеттің аумағында жұмыс істеудің қиындығы мен қажеттілігін, «жер аударылған үкіметтің» қабылдаушы үкіметке тәуелділігін, сонымен бірге өз елінің аумағында билікті жүзеге асыра алмау себебінен үкімет пен халық арасындағы байланыстың біртіндеп әлсіреуін генерал Сикорский жақсы түсінді. Осылайша, мақаламызда «тәуелсіз мемлекет» пен «еркін халық» тактикасын ұстанған премьердің халықаралық сахнадағы саяси келбетін зерттеуді мақсат етіп отырмыз.

Материалдар мен зерттеу әдістері. Соңғы уақытта халықаралық өмірде бейнебір жанжалдар орын алып жатыр. Кейбір елдер қатары «бейбітшілікті қаласаң – соғысқа дайындал» тезисін тым сөзбе-сөз түсініп кеткен сияқты, дегенмен бұл әрдайым болып тұратын дүние. Мәселен, мылтық сөйлегенде дипломаттар үндемейді, ал керісінше дипломаттар сөйлегенде мылтық үнсіз қалады деп бұрыннан айтылып келе жатқаны кездейсоқ емес. Екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі поляк эмигранттық үкіметінің премьер-министрі Владислав Сикорскийдің сыртқы саясаты әлі күнге дейін өз маңыздылығын жоғалтқан жоқ.

Эмигранттық үкіметтің алдыға қойған мақсаты тәуелсіз Польша мемлекетін қалпына келтіру болса, ал осыны іске асыру үшін алпауыт державалармен байланыс орнатып, Франция, Ұлыбритания және Кеңес Одағында поляк армиясын құру жоспарланды. Шетелде поляк жауынгерлік бөлімшелерінің құрылуы 1941 жылға дейін жалғасты, осы жылдың жазында Ұлыбританияның көмегімен Сикорский Кеңес Одағымен тікелей келіссөздер жүргізіп, нәтижесінде Сикорский-Майский келісіміне қол қойылуы поляк-кеңес қарым-қатынасында жаңа тарауды ашты. Дегенмен бастапқы кезде сыртқы саясатта әртүрлі мақсаттар мен міндеттер болды, ал өзара бір-бірімен қарым-қатынасты дамытуға мүдделі болған жоқ. Соған байланысты соғыс қарсаңындағы сыртқы саясатқа байланысты Р. Аманның «Шабуыл жасамау туралы келісім: Еуропадағы даму және жедел пайдалану 1922–1939 жж», М. Хетчинстің «Германия, Ресей және Балқан: нацистік-кеңестік шабуыл жасамау туралы пактінің негізі», А. Рид және Д. Фишердің «Өлімге толы құшақ: Гитлер, Сталин және кеңес-герман пактісі 1939–1941 жж.», М. Китченнің «Екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі Кеңес Одағына қатысты Ұлыбританияның саясаты» атты зерттеулерден біраз мәселелерді айқындаймыз. Әрине, бұл кездегі Литва меморандумы түріндегі қарым-қатынастарды қалпына келтіруге көмектесу үшін әртүрлі адамдар топтары әрекет жасады, бірақ бұл әрекеттер сәтсіз аяқталып отырды.

Екінші кезекте, яғни 1941–1943 жж. дипломатиялық байланыстар орнағаннан кейін қарым-қатынастардың айтарлықтай жақсаруы байқалды. Ұзақ және тұрақты қарым-қатынас үшін сенімді байланыстар орнатуға үміт болды. Бұл туралы «Кеңес-поляк қатынастарының тарихы туралы құжаттар мен материалдар 1939–1943 жж» [Документы и материалы, 1973: 509], «Ұлы Отан соғысы кезіндегі Кеңес Одағының сыртқы саясаты» [Внешняя политика, 1947: 785], «КСРО-ның сыртқы саясатының құжаттары» (Документы внешней, 1992: 554), «КСРО Министрлер Кеңесі Төрағасының Ұлы Отан соғысы кезінде АҚШ президенттерімен және Ұлыбритания премьер-министрлерімен хат алмасуы» [Переписка, 1989: 421] және т.б. құжаттық материалдар жинағы пайдаланылды. Бұл құжаттық материалдардан эмигранттық поляк үкіметінің премьер-министрі В. Сикорскийдің сыртқы саясаттағы қызметі және Кеңес Одағында армия жасақтау жұмыстарының бағыты анықталды.

Ал В. Сикорскийдің Кеңес Одағында поляк армиясын жасақтау жұмыстары туралы Андерс (Anders W.), Берлинг З. (Berling Z.), Климовский Ю. (Klimkovsky Yu.), Бор-Коморовский Т. (Bor-Komorowski T.), Зарон П. (Zaron P.), Миколайчик С. (Mikolajczyk S.) сияқты поляктардың генералдарының естеліктері мен Майский И.М., Рибентроп фон И., Черчилль У., Кот С., Ш. де Голль және т.б. сияқты халықаралық деңгейдегі мемлекет қайраткерлерінің мемуарлары пайдаланылды.

Зерттеудің әдіснамалық негіздері тарихи танымның әртүрлі концепцияларынан тұрды. Сондықтан ғылыми жұмыстардың идеялық-концептуалды «қаңқасы» болып табылатын әдістер мен әдіснамалық негізді дұрыс таңдаудың айрықша маңыздылығын да ұсынып отырмыз. Мәселен, академик Чубаряның [Чубарьян: 1997] сөзімен айтқанда, коммунистік идеологияның күйреуі және кейбір тарихшылардың оның бұрынғы әдіснамалық нұсқауларынан бас тартуы нәтижесінде пайда болған «тарих әдістемесіне аллергия». Бұл жағдайда біз тарих ғылымының әдіснамасын кеңестік кезеңдегі идеологиялық таптаурыннан тазарту және оған өткен әдіснаманың нақты жетістіктерін

тиімдірек пайдалануға мүмкіндік бере отырып, тарихи зерттеулердің сапасы мен тиімділігін арттырудың жаңа жолдарын табуға болады деп есептейміз.

Мақаланы жазу барысында қолданылған әдістерден: маңызды орында тарихилық принцип [Зевелев, 1987: 160], сондай-ақ, оның қоғамдағы әлеуметтік жағдайларының динамикасында тарихи тұжырымдаманы қарастыру қажеттілігі [Камынин, 2011: 55], бұл ретте ғылыми тұжырымдаманы тарих ғылымының бұрынғы жағдайымен салыстыра отырып қарастырдық. Осылайша автор тарих ғылымының «танымдық жүйесінің» өзіндік спецификалық әдісі бар екенін, ол ғылыми мәселені шешу және оның мақсатына жету жолы – жаңа тарихи білім алу екенін атап көрсетеді. Ол тарихи білімнің әдіснамасы құрылымының элементтерін сипаттайтын рационалдылық, ақиқатқа ұмтылу, проблеманы шешу, мақсат қою, рефлексивтілік, объективтілік, эмпиризм, теориялық-әдіснамалық, жаңашылдық, контекстік сияқты әдістер болып табылады.

Талқылау. Соғыстан кейінгі кезеңде КСРО мен Поляк Халық Республикасында кеңес-поляк қатынастары тақырыбына көптеген еңбектер жазылды. Атап айтқанда В.С. Парсаданованың «Советско-польские отношения в годы ВОВ» [Парсаданова, 1982: 280] атты монографиясы, «Документы и материалы по истории советско-польских отношений» [Документы и материалы, 1973: 509] атты құжаттар жинағы, И.М. Майскийдің «Воспоминания советского дипломата. Война 1939-1943 гг.» [Майский, 1965: 338] мемуары, В.Я. Сиполстың «Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны» [Сиполс, 1989: 335] атты дипломатиялық зерттеуі жарияланды, дегенмен бұл еңбектердің басты ерекшеліктерінің бірі Польша эмигранттық үкіметінің қызметін әлсіз сипаттау және коммунистік идеологияның рухындағы кеңестік саясатты барынша дәріптеу болды.

Кеңес авторларының да, Поляк Халық Республикасының да авторларының да жұмыстары өте ұқсас және идеологияланған, КСРО-ның Польшадағы фашистік басқыншылардан азаттық рөлін және Польшада «санация» режимінің орнына келген демократиялық режимнің құрылуын сипаттаған. Осындай жұмыстардың бірі – «Польша тарихының очерктері» [История Польши, 1954: 593] атты зерттеуде поляк эмигранттық үкіметі билікті өз қолына алуға тырысқан «санациялық» көшбасшылар тобы ретінде сипатталды. Кеңестік кезеңнің кейінгі жылдары 1941 жылғы 30 шілдедегі кеңестік-поляк келісімінің даму үдерістерін және Лондондағы КСРО мен Польша үкіметі арасындағы қарым-қатынастарды зерттей бастаған еңбектер жазыла бастады. Атап айтқанда К. Типпельскирх, Н.С. Лебедева, М.И. Семиряга, А.М. Самсонов, В.Н. Земсков ғылыми зерттеулерінде 1941-1945 жылдардағы мемлекеттер арасындағы қарым-қатынастарды, сонымен бірге поляк эмигранттық үкіметі және оның жетекшілерінің саясатын архив құраттары арқылы қарастырған. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін архив материалдары негізінде кеңес-поляк қатынастары мәселелерін белсенді зерттеу басталып, нәтижесінде поляк және ресейлік тарихшылардың бірлескен зерттеулері жариялана бастады. 2002 жылы Ресей-Польша қарым-қатынастарының тарихына қатысты күрделі мәселелерді зерттеу үшін бірлескен топ құрылып, үлкен жұмыстар атқарған болатын, топтың соңғы жұмыстарының бірі «Ақтаңдақ – қаратаңдақ: Ресей-Польша қарым-қатынасындағы күрделі мәселелер» [Белые пятна – черные пятна, 2010: 823] ааты ұжымдық зерттеуді ерекше атауға болады.

Ал поляк тарихнамасында поляк эмигранттық үкіметінің саясатының дұрыстығын дәлелдейтін көптеген түрлі еңбектер жарық көргенін де айта кеткен жөн. Поляк тарихшысы А. Циенцяланың [Cienciala, 2001: 3-26] жұмысы американдық және канадалық тарихшылардың Лондондағы поляк үкіметінің саясаты мен Кеңес-поляк қатынастары туралы негізгі зерттеулерін қарастырады. Ал Ұлыбританияда жұмыс істейтін поляк тарихшысы А. Пражмовска [Prazmowska, 1995] ол өз еңбегінде Польша мен Ұлыбритания арасындағы қарым-қатынасты сипаттайды. Бұл жұмыста А. Пражмовска Ұлыбритания үкіметі 1943 жылы «Польшаның мүдделеріне опасыздық жасады» деген қорытындыға келді, бірақ сарапшылар бұл жұмысқа баға бергенде «автор поляк эмигранттық үкіметінің саясатын дұрыс түсінбеді», – деп тұжырымдайды.

1941 жылы 30 шілдеде кеңестік-поляктық шартқа қол қойылды [Майский, 2009: 303], бұл шын мәнінде бұл екі ел арасындағы үзілген қарым-қатынасты қайта бастауды ғана білдірді. Бұл келісімді жүзеге асыру үшін британдық саясаттың рөлі айтарлықтай жоғары болды, ол келісімге жан-жақты үлес қосып, бұрын тудырған даулы мәселелер мен ұстанымдарды жұмсартуға бар күшін салды [Cienciala, 2005: 94]. Айта кетерлігі, Кеңес Одағы мен Польша эмигранттық үкіметі арасында келісімге қол қою бастамасы Ұлыбритания қалағандай бірқалыпты болған жоқ. Өйткені келісім-шарт негізі бойынша соғыстан кейінгі Польшаның шекалық белгілері, соғыс тұтқындары мәселесі және Кеңес Одағында поляк армиясын жасақтау жұмыстары үлкен келіспеушілік пен сенімсіздік тұрғысынан көрініс тапты. Мәселен, келісімге қол қойылғаннан кейін поляк эмигранттық үкіметінің

кейбір министрлері Польшаның соғысқа дейінгі шекарасын тану туралы нақты тұжырымның болмауына байланысты отставкаға кетті.

Сонымен қаншама келіспеушіліктер мен қарама-қарсы пікірталастар тудырған кеңес-поляк келісімі екі үкіметтің арасындағы қатынастардың бастамасы деп есептелді. Келісімге кеңестер тарапынан Кеңес Одағының Ұлыбританиядағы елшісі Иван Михайлович Майский қол қойды, ол өзінің күнделігінде [Майский, 2009: 303] қол қою процесін және оның алдындағы оқиғаларды егжей-тегжейлі сипаттап жазған болатын, ал Польша жағынан поляк эмигранттық үкіметінің премьер-министрі Владислав Сикорский қол қойды [Документы и материалы, 1973: 509]. Келісім британдық тараптың, атап айтқанда Черчилльдің тікелей ықпалымен жасалды. Сондай-ақ, қол қою алдында келісімнің баптары қызу талқыланғанын, Польшаның аумақтарына ерекше назар аударылғанын, Польша үкіметінің 1939 жылғы шекарасын сақтауды талап еткенін, және Кеңес Одағы мен Германия арасындағы шарттардың күшін жоюды талап еткенін басшылыққа алып қарастырамыз.

Нәтижелер. Екінші дүниежүзілік соғыс Польша мен поляктардың тағдырында терең із қалдырды. Түрлі деректер бойынша соғыста 5-6 миллионға жуық поляк азаматы қаза тапты. Көптеген саяси, ғылым, мәдениет, әскери қайраткерлер және түрлі себептермен туған жеріне орала алмағандар эмиграцияда қалды [История Польши, 1954: 261]. Осыған қарамастан поляк эмигранттары өздері қуғында жүрсе де, болашақ тәуелсіз Польша Республикасын қайта құру үшін барынша күрес жүргізді. Мысалы, эмигранттық үкіметтің премьер-министрі, генерал Владислав Сикорскийдің басты мақсаты Речь Посполитая дәстүрінің мұрагері (1918-1939) еркін және тәуелсіз Польша үшін күрес жүргізіп, соғысқа дейінгі мемлекеттің шекарасын қалпына келтілу болды. Олар бұл мақсатқа әртүрлі жолдармен жетуге тырысты, соның ішінде саяси, мәдени, әлеуметтік және ғылыми сипаттағы көптеген институттарды құру жоспарланды. Сондықтан генерал В.Сикорскийдің үкіметінің саяси келбеті мен халықаралық іс-әрекеті зерттеуді қажет ететін маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

1939 жылдың сәуір айының аяғында Еуропа континентіндегі халықаралық жағдайда қауіпті өзгерістер болып, дәлірек айтқанда сыртқы саясат «ойыншыларының» мақсаттары нақты айқындалды. Батыс державалары Германияның «татуластыру саясатынан» «кепілдіктер саясатына» көшіп, сырттан қауіп төнуі мүмкін немесе төніп тұрған бірқатар шағын мемлекеттерге «алаңдатушылық» танытты. Осы кезде Польшаның басты одақтасы, яғни британдық үкіметтің премьер-министрі Н.Чемберлен өз елінің басты мүддесін: «Біздің Германияға қатысты саясатымыздың негізгі бағыты немістердің қауіпі төнуі мүмкін жекелеген елдерді қорғаумен емес, Германияның біздің қауіпсіздігімізге қауіп төндіретіндей күшті болуына және біздің континентке үстемдігін орнатуға жол бермеу ниетімен анықталады. Германияның Польша мен Румынияға үстемдігі оның әскери қуатын одан әрі күшейтуі мүмкін, сондықтан біз бұл елдерге кепілдік бердік»,—деп атап өтеді [Год кризиса, 1990: 390].

Осылайша Польшаға ағылшын саясатында бірінші орын берілмесе де, оның өзара келісім шартын сәйкес ағылшын-француз кепілдіктерін қабылдауына тура келді. Осы уақытта Берлинде ағылшындық кепілдіктердің мағынасы: «поляктардың британдықтармен жасасқан келісімі тек Германияға қарсы бағытталған» деп түсіндірілді. Ал Кеңестер Одағына қарсы соғыс «неміс саясатының соңғы және шешуші міндеті болып қала береді» [Секреты Гитлера, 1995: 66] деп есептей отырып, Берлин негізінен вермахт бөлімшелерін Шығысқа немесе Батысқа қарай жылжыту туралы мәселесін шешкендей болды. Дегенмен Польша өз кезегінде сыртқы саясаттың іргелі қағидатын ұстанды: өзінің ұлы көршілерінің бірімен басқа көршісіне қарсы бағытталған одаққа кірмеу [Польша в XX веке, 2012: 269]. Бұл арада континенттегі жағдайдың шиеленісуі Батыс державаларын кеңестердің қатысуынсыз «нацистік қауіпті» тоқтату мүмкін еместігін түсінуге итермеледі. Осы арада Лондон мен Парижде Германиямен келіссөздер және ымыраға келу мүмкіндігін ескере отырып, олар Мәскеуді тезірек «кепілдік саясатына» тартуға алаңдатушылық танытты.

Нәтижесінде, 1939 жылдың жазында Еуропада әртүрлі форматта «құпия» байланыстар мен келіссөздер жүргізілді: ағылшын-француз-кеңестік (әскери), ағылшын-германдық (саяси) және кеңес-германдық (негізінен экономикалық) [Польша в XX веке, 2012: 269]. Осылайша мемлекеттердің тағдыры келіссөздер нәтижесіне байланысты болды: Гитлер әлемде «жаңа тәртіп» орнатуға тырысып жатса, басқа алпауыт мемлекеттер «үлкен соғыстың» алдын алу мүмкіндігін немесе мүмкін еместігін дипломатиялық «ойын алаңына» шығара бастады. Бұл жерде әр тарап тек өздерінің тактикалық мәселелерін шешуге ұмтылды десе де болады. Мәселен, Германия Польшаны басып алу үшін қолайлы жағдайлар жасауға алаңдай бастады: ең бастысы Польшаны жақтап немесе қорғауды болдырмау үшін Кеңес Одағын оқшаулау керек, сонымен бірге канцлер Отто фон Бисмарктың екі

майданда соғыспау туралы қағидатын ескере отырып, ағылшын-француз-кеңес коалициясының құрылуына жол бермеу, өйткені бұл нацистердің болашақ жоспарларын жоққа шығаруы әбден мүмкін. Англия мен Франция неміс агрессиясын Шығысқа бағыттай отырып, өз шекараларының қауіпсіздігіне алаңдатушылық таныта бастайды. Сөйтіп, бұл екі держава Польша немесе Румыния сияқты одақтастарына көмек қолын созудан бойларын аулақ ұстап, Польшаның құнына екінші «Мюнхен» тағдырымен бірдей болғанын да айта кеткен жөн.

Әрине, бұл жерде ағылшын-француз-кеңес келіссөздерінің қаншалықты «құпиялығына» қарамастан, барлау жұмыстарының нәтижесі барлық мүдделі тараптардың жетістіктері мен сәтсіздіктері туралы ақпарат беріп отырғанын да жоққа шығармаймыз. Бұл жерден байқайтынымыз жетістіктер Мәскеудің қолында болды, ал сәтсіздіктер Берлинді шабыттандырып отырды, нәтижесінде кеңестік басшылықтың Батыстағы серіктестеріне деген сенімсіздігі арта түсті. Бәлкім, мұндай жағдайда Мәскеу, тамыздың ортасына қарай, қарым-қатынасты реттеуді ұсынған Германияның пайдасына түпкілікті таңдау жасауды орынды деп қарастырған шығар (Молотов-Риббентроп пактісі) [Внешняя политика, 1947: 71].

Оқиғалардың одан әрі көрінісі келесідей өрбиді: кеңес-герман жағында 1939 жылдың 19 тамызда өзара шабуыл жасамау туралы келісімнің жобаларымен танысу болады; 20 тамызда Берлин кеңестер ұсынған келісім жобасының қосымша хаттамамен танысады; 21 тамызда Сталин Гитлердің Риббентропты Мәскеуде қабылдау туралы ұсынысымен келіседі; 22 тамызда ТАСС (1925-1992 жж. Кеңес Одағының телеграф агенттігі – авт.) [Год кризиса, 1990: 281] Риббентроптың «тиісті келіссөздер үшін» (Риббентроп, 1998: 335) Мәскеуге келуі туралы ақпаратты жариялайды. Нәтижесінде 23 тамызда (іс жүзінде 24 тамызға қараған түні) Кеңес Одағы мен Германия арасында өзара шабуыл жасамау туралы келісімге және Еуропадағы ықпал ету аймақтарын бөлу туралы құпия хаттамаға қол қойылып, 10 жыл мерзімге жасалған құжаттар бірден күшіне енді [Польша в XX веке, 2012: 270].

Қазіргі кезде аталмыш кеңес-герман бітіміне Ресейлік және Польша ғалымдары арасында салыстырмалы түрде әртүрлі баға беріп келеді (Международный кризис 1939 года, 2009: 480). Көптеген тарихшылар халық депутаттарының съезінде қабылданған шешімдерді алға тартады. Бірақ басқа да дәлелдер бар. Мәселен, тарих ғылымдарының докторы М.И.Мельтюхов: «Мюнхенде КСРО-ның Еуропадағы орнын белгілеген тағы бір нысаналы сабақ алған кеңес басшылығы социалистік мүдделерді ескермей, еуропалық консолидация тенденциясын бұзуға өте мүдделі еді. Бұл тұрғыда неміс экспансиясының жалғасуы Мәскеудің мүдделеріне сай болды, Себебі еуропалық өкілдердің сыртқы саяси топтарының КСРО-мен келісімге деген қызығушылығы күрт артты... кеңес басшылығы өзінің мүдделерін ескере отырып, кіммен және қандай шарттармен келісетінін таңдай алады»,–деп есептейді [Мельтюхов, 2008: 65-66]. Әрі қарай, автор: «...Кремль еуропалық дағдарысты өз мүддесіне пайдалана алды, сондықтан кеңес-герман өзара шабуыл жасамау туралы келісімшарты британдық дипломатиядан асып түсіп, өзінің мақсатына қол жеткізе алған кеңестік дипломатияның маңызды жетістігі деп санауға болады. Ендігі мақсат – Шығыс Еуропада айтарлықтай еркіндікке ие бола отырып, еуропалық соғыстан аулақ болу үшін [және], сонымен бірге ағылшын-француз-кеңес келіссөздерінің бұзылуына Лондон мен Парижді кінәлау» [Мельтюхов, 2008: 370]. Ал академик А.О.Чубарьян Мәскеудің сыртқы саяси бағытының күрт өзгеру себептерін талдай отырып, Гитлермен келісімді біржақты бағалауға және категориялық тұжырымдарға: «...Кремльде байқағанымыздай, мұндай шешім елдің қауіпсіздігіне айтарлықтай кепілдік берді. Кеңес Одағы Германия және ағылшын-француз блогы арасындағы күтілетін қақтығысты толық пайдалана алды, екі империалистік топтың әскери қарсыласуынан тыс қалды», дей келе: «...белгілі бір уақыт аралығында Кеңес Одағы халықаралық дағдарыстан Германиямен шабуыл жасамау туралы келісіммен және Шығыс Еуропа аймағында өзін орнықтырудың күтпеген келешегімен айқын дивидендтермен шығып жатқандай көрінді. Бұл ретте басқа егеменді елдердің тағдырын өз мүдделері мен қалауларына қайшы ... шешуге тура келетініне байланысты моральдық-құқықтық факторлар аз ескерілді»,–деп тұжырым жасайды [Чубарьян, 2008: 30-31].

Осылайша, 1939 жылдың жазы мен күзінің тоғысындағы Польша трагедиясы шындыққа айналды. Бұл арандату және Польшадағы неміс азшылықтарын «кудалау» сияқты жалған ақпараттар Берлин үшін поляктарға соғыс жариялауға сылтау бола кетті, ал 1939 жылдың 1 қыркүйегінде таң ата вермахт әскерлерінің Польша аумағына басып кіруіне себеп болды.

Кеңес үкіметі Қызыл Армияның қолбасшылығына 1939 жылы 17 қыркүйекте таңғы сағат алтыда кеңес-поляк шекарасын «Полоцкіден Каменец-Подольскіге дейін» кесіп өтуді және Батыс Украина мен Батыс Белоруссия халқының өмірі мен мүлкін қорғауға алуды, сондай-ақ

«ақымақ басшыларының кінәсінен осындай күйге түскен поляк халқын қасіретті соғыстан құтқаруға» бұйрық берді [СССР – Германия, 1983: 62]. Нәтижесінде Германияның әскери жеңістері мен Кеңес әскерлерінің Польшаның Шығыс шекарасын бұзып кіруі поляк халқының тәуелсіздігінен толықтай «айырылғанын» білдірді.

Осындай жағдайдан кейін енді поляк үкіметі үшін басты міндет елден «кету» арқылы ғана «екі жауға» қарсы күресті басқа жерде жалғастыруға мүмкін болады деп үміттенді. Сонымен бірге бұрынғы әскери режим эмиграцияда өз билігін уақытша жалғастыруға тырысты. Осылайша күтпеген жерден поляк эмигранттық үкіметін құру жауапкершілігі бұрынғы «Пилсудский режимін» жақтаушылардың бірі, Париждегі Польша Республикасының елшісі, танымал саясаткер Юлиуш Укашевичтің (Juliusz Ukasiewicz) иығына түсті [Praz Anita, 2001. 591-608]. Польша аумағында вермахт армиясы мен кеңес әскерлеріне қарсы соңғы шайқастар жүріп жатқанда, Румыниядағы эмигранттық саяси басшылықтың назары толығымен Парижге қарай аударылды, өйткені «санация» билігін сақтап қалу үшін күрес сол жерде жалғасуы керек деп есептелді.

Сөйтіп, 1939 жылдың 3 қазанында Францияда «қуғындағы поляк үкіметі құрылды» [Praz Anita, 2001. 591-608], оның премьер-министрі және Қарулы Күштерінің Басқолбасшысы генерал Владислав Сикорский болды, ал президенті ретінде көрнекті заңгер және бір кездері Ішкі істер министрі болған Владислав Рачкевичті таңдады. Әртүрлі партиялардың эмиграциядағы жетекшілері генерал Сикорскийді қолдағанымен, соғысқа дейінгі үкіметтің ымырасыз жақтастары президенттің айналасына топтасты. Жеңілістен кейін Польшадан кеткен әскери қызметкерлердің едәуір бөлігі әскери режимге тиесілі болғандықтан немесе соны қолдағандықтан, офицерлер корпусы Сикорскийге қарсы шиеленістің ошағына айналды. Олар ешқашан генерал Сикорскийдің билігін мойындамады, әйтсе де олар Польшаның «жауларына» қарсы күресті жалғастырғысы келсе де, бұған қалай жетуге болатындығы туралы өз идеялары бола қойған жоқ.

Осы науқаннан кейін эмиграциядағы поляк билеуші топ өкілдері 1939 жылы 17 қыркүйекте болған оқиғаны ескере отырып, яғни Польша тек немістермен ғана емес, кеңестермен де соғыс жүргізу қаупін түсінді. Осы күні кеңестік үкімет тарапынан Қызыл Армия әскерлеріне Шығыс Польша шекарасын «бұзып өтуге» бұйрық берген болатын. Бұл кезде Польша мемлекеті осыған дейін-ақ, нақтырақ айтқанда 1 қыркүйектен бастап Германия тарапынан «күйзеліске ұшыраған» еді, осыны ескерген генерал Ф. Слава-Складовскийдің үкіметі шартты (немқұрайлы – авт.) түрде болсын соғыс жариялауға батылы жетпеді [Sprawa polska, 1965: 87-88]. Осыдан кейін Польша мемлекеті тізе бүгіп, үкімет басшылары басқа мемлекеттерді уақытша паналауға мәжбүр болды. Ал генерал Владислав Сикорский болса, 1939 жылы Францияда, 1940 жылы Франция тізе бүккенен кейін Ұлыбританияда Польша эмигранттық үкіметін құрып [Документы и материалы, 1973: 198], тәуелсіз Польша мемлекетін «қалпына келтіруді» алдына мақсат етіп қойды.

Осындай халықаралық жағдайлардан кейін генерал В.Сикорский Кеңес Одағымен келісімге келуге мәжбүр болды, алайда бұл шара тез арада іске аса қойған жоқ, тек 1941 жылдың шілде-тамыз айларында келіссөздер басталды, яғни Германия Кеңес Одағынан соғыс жариялағаннан кейін [Dokumenty i materiały, 1973: 176]. Сақталған бірнеше құжаттардан [Sprawa polska, 1965: 836] қорытынды жасауға болатындай, эмигранттық поляк үкіметінің Францияда болуы тек француз үкіметінің арнайы шешімдерімен, ең алдымен Польшаның жоғарғы органдарына жоғарыда айтылғандай «тұру құқығын» беру туралы шешіммен реттелді. Польшаның орталық билігінің алғашқы уақытша орны Париж қаласы болса, көп ұзамай, яғни ол 1939 жылы 22 қарашада ол Анжеге көшірілді, онда Польша үкіметінің егемендігін мойындай отырып, француз үкіметі «поляк билігі мен мекемелері иеленген ғимараттарға, сондай-ақ үкімет мүшелері мен шенеуніктерге барлық құқықтарды берді» [Hulas, 1996: 338]. Бұл қадам Сикорский кабинетінің халықаралық беделін растайтын француздық қимыл ретінде түсіндірілді. Француздардың поляк баспасөзін және радиохабарларын бақылауды қалайтыны назар аударарлық болса да, поляктарға бұқаралық ақпарат құралдарына кең қол жетімділікті қамтамасыз ету туралы француз шешімдері (поляк баспасөзін шығаруға келісім, радио хабарларын таратуға рұқсат) сол жолдағы алғашқы қадамдар болды. Францияның Польшаның жоғарғы өкімет орындарының өкілдерін және олар иеленген ғимараттарды қорғауға қатысты шешімдері де экстерриториалдық құқықтарды жүзеге асырудағы француз көмегінің белгісі ретінде де, поляк саясаткерлеріне француздық саяси қадағалаудың белгісі ретінде де осылай бағаланады.

Генерал Владислав Сикорский 1940 жылдың ортасына дейін Францияда, кейін Ұлыбританияда орналасқан Ұлттық келісім үкіметін басқарып, Рыдз-Смиглының отставкасын қабылдап, поляк армиясының Жоғарғы Басқолбасшы болды. Жаңа үкімет құрамына Батыста жүрген

саясаткерлер мен генералдар кірді. Шын мәнінде, «санацияны» («санация» (пол. sanacja «сауықтыру») – 1926 жылғы мамырдағы төңкеріске дайындық кезінде және төңкеріс барысында алға қойылған Юзеф Пилсудскийдің Польшадағы қоғамдық өмірді «моральдық сауықтыру» ұранын жариялауына байланысты пайда болған саяси қозғалыстың жалпы атауы – авт.) сөзбен айыптай отырып, олар соғысқа дейінгі оппозицияның «Фронт Морж» (Поляк Республикасындағы соғыс аралық кезеңдегі центристік партиялардың саяси одағы – авт.) санациялық лагердің бір бөлігімен одақтастығын білдірді. 1935 жылғы қолданыстағы Конституция негізінде құрылған үкіметтің мемлекеттілігі мен заңдылығының сабақтастығы жарияланды [Польша в XX веке, 2012: 272]. Сонымен генерал Сикорскийдің құрған үкіметі ең ықпалды төрт саяси партиялар мен қозғалыстардың коалициясы болды, ал көп ұзамай мемлекеттік құрылым кеңейді. Ол эмиграция жағдайында жұмыс істеу біршама күрделі болатындықтан, соғысқа дейінгі нұсқасын дерлік қайталады: тоғыз министрлік (ішкі істер, әділет, қаржы, өнеркәсіп, сауда және кеме қатынасы, білім және мектеп мәселелері), бірқатар бюролар, комитеттер мен комиссиялар [Hulas, 1996: 338]. Үкімет жанынан жаңа құрылымдар құрылды: 1939 жылғы қыркүйек науқаны жөніндегі комиссия және аймақтық (елдік) істер жөніндегі комитет. Комитет құрамына 1939 жылы желтоқсанда соғыс кезеңі үшін құрылған президент жанындағы консультативтік-кеңесші орган – Польша Республикасының Халықтық Радасының (Ұлттық Кеңесінің) екі министрі мен екі мүшесі кірді.

Үкімет басшысы кезеңді түрде Раданы халықаралық қызмет нәтижелерімен таныстырды: Польша мен «үлкен үштіктің» арасындағы қарым-қатынас, Кремльдің ниеті, Польшаның АҚШ пен Ұлыбритания саясатындағы орны, Польшаның болашағы, үкіметтің табыстары және оның шығындары талқыланды. Радада ерекше «қиындықтар» бола қойған жоқ – оның мүшелерінің көпшілігі В. Сикорский мен оның орынбасары, қуғындағы партия жетекшісі С. Миколайчиктің жақтастары болды. Үкімет құрылымында жаңа лауазымдар құрылды: үкімет өкілдері немесе делегаттар – Франциямен байланыс жөніндегі делегат, Таяу Шығыстағы поляк істері жөніндегі делегат және көрші елдермен қарым-қатынас жөніндегі делегат. Қыркүйектегі жеңіліске кінәлілердің жауапқа тартылатынын жариялаған оппозицияға үкіметтегі өкілдік құқығы да қайтарылды.

Герман-кеңес соғысы басталғаннан кейін іле-шала генерал Сикорский шарттарды дайындауға кірісті. Ондағы мақсаты: егер, поляк-кеңес дипломатиялық қатынастары қайта қалпына келе қалған жағдайда Кеңес Одағында поляк армиясын ұйымдастыруға дайындық жүргізбек. Сонымен, генерал Сикорский жаңа саяси және әскери жағдайға байланысты, дәлірек айтқанда Кеңес Одағымен үзілген қарым-қатынасты қайта қалпына келтіру үшін британдық елшілікпен бірнеше рет келіссөз жүргізген болатын [Парсаданова, 1992: 127]. Көп ұзамай Сикорский британдықтардың Мәскеудегі әскери миссиясының бас хатшысына хат жолдайды, онда кеңестік тұтқындағы бірнеше жоғары шенді офицерлер мен бейбіт қызметтегі лауазымды адамдарды жедел босатып алу қажеттігін және олар кеңестік аумақта «осы, болмаса, басқа сипатта» [Семиряга, 1992: 192] поляк мүддесінің күн тәртібіне қойылатынына үмітті екені баса айтылды.

Қорытынды. Қорыта айтқанда халықаралық және конституциялық құқық және үй мемлекеттерінде «қонақжайлылығымен» рұқсат етілген поляк эмигранттық үкіметтің жұмыс істеу мүмкіндігі оккупацияланған елдерге мемлекеттік органдардың сабақтастығы мен заңдылығын сақтауға, мемлекет пен ұлттың мүдделерін білдіруге мүмкін болды. Эмиграцияда жүрсе де қарулы күштерді ұйымдастырып, елдегі соғыстарға шетелден басшылық жасап, өз еліне, ұлтына қаржылық, материалдық және моральдық қолдау көрсету, басқыншылыққа ұшыраған халықтар үшін бұл мүмкіндік еркін әлеммен байланысқа түсуге мүмкіндік, күреске негіз және жеңіске үміт болды. Алайда, мұндай жағдай, аталған жағымды жақтардан басқа, жат жұртта жұмыс істейтін үкіметтер әдетте көптеген қиындықтарға да тап болды. Бұл проблемалар босқындар үкіметінің қожайын үкіметіне тәуелділігіне және өз мемлекетінің аумағында билікті жүзеге асыра алмауына әкеліп соқтырғандықтан, шет мемлекеттің аумағында халықаралық іс-қимыл жасаудың қажеттілігімен де байланысты еді.

Мұның бәрі шетелдегі Польша үкіметі заңды және толыққанды үкімет болмағанымен, оның әрекет ету бостандығы, тіпті оның егемендігі айтарлықтай шектелген деген қорытындыға әкеледі. Бұл жерде біздің айтпағымыз «бөтен үйде» жүрген Польша үкіметі, көп жылдарға дейін шешілмеген «поляк мәселесінің» орын алуына да бастамашы болды. Дегенмен осындай қиын-қыстау кезеңде елінің болашағы үшін жапида болған азаматтар қай заманда болса да бар. Соның бірі Польша эмигранттық үкіметінің премьер-министрі, генерал Владислав Сикорский.

Әдебиеттер

- Белые пятна – черные пятна, 2010 – *Белые пятна – черные пятна*: сложные вопросы в российско-польских отношении: научное издание / Под общ.ред. А.В.Торкунова, А.Д.Ротфельда. Отв.ред. А.В. Малыгин, М.М. Нарынский. М.: Аспект-Пресс, 2010. 823 с.
- Внешняя политика, 1947 – *Внешняя политика* Советского Союза в период Великой Отечественной войны: документы и материалы. Т. I. / Ред.-сост. С. Майоров. Москва: Гос. изд. полит. лит-ры, 1947. 785 с.
- Год кризиса, 1990 – *Год кризиса*: 1938-1939. Документы и материалы. Москва: Наука, 1990. 562 с.
- Duraczyński, 1969 – *Duraczyński E. delegacja rządu emigracyjnego i reprezentacja czterech partii «obozu londyńskiego» / Problemy wojny i okupacji. 1939-1944. Warszawa 1969. Pp. 202-229.*
- Документы и материалы, 1973 – *Документы и материалы* по истории советско-польских отношении 1939-1943. Т. VII. Москва: Наука, 1973. 509 с.
- Dokumenty i materiały, 1973 – *Dokumenty i materiały dotyczące historii stosunków radziecko-polskich 1939-1943. T.VII. Warszawa 1973. 571 p.*
- Зевелев, 1987 – *Зевелев А.И.* Историографическое исследование: методологические аспекты. Москва: Высшая школа, 1987. 160 с.
- История Польши, 1954 – *История Польши*. В 3 томах. /Под редакцией В.Д. Королюка, И.С.Миллера и П.Н.Третьякова. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1954. 583 с.
- Панто, Калыбекова 2023 – *Панто Д., Калыбекова М.* Насильственная депортация народов как инструмент национальной политики СССР: поляки Казахстана // «Edu-history. kz» электронный журнал. 2023. № 10(3). С. 453-464
- Парсаданова, 1982 – *Парсаданова В.С.* Советско-польские отношения в годы Вликой Отечественной войны (1941-1945). Москва: Наука, 1982. 280 с.
- Парсаданова, 1982 – *Парсаданова В.С.* О некоторых аспектах внешней политики польского правительства в эмиграции в 1940-1941 гг. // *Международные отношения и страны Центральной и Юго-Восточной Европы в период фашистской агрессии на Балканах и подготовки нападения на СССР (сент. 1940 – июнь 1941).* Москва, 1992. С. 124-132.
- Польша в XX веке, 2012 – *Польша в XX веке.* Очерки политической истории / Ответственный редактор А.Ф. Носкова. Москва: Издательство «Индрик», 2012. 952 с.
- Kukiel Marian, 1981 – *Kukiel Marian. General Sikorski. Żołnierz i mąż stanu walczącej Polski.* Londyn: Polski Instytut i Muzeum Sikorskiego, 1981. 280 p.
- Korpalska Walentyna, 1988 – *Korpalska Walentyna. Władysław Eugeniusz Sikorski. Biografia polityczna* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988. 263 s.
- Майский, 1965 – *Майский И.М.* Воспоминания советского дипломата. Война 1939-1943 гг. Москва, Наука, 1965. 338 с.
- Семиряга, 1992 – *Семиряга М.И.* Тайны сталинской дипломатии 1939-1941 гг. Москва, «Высшая школа», 1992. 303 с.
- Sprawa polska, 1965 – *Sprawa polska w czasie II Wojny Światowej na arenie międzynarodowej. Zbieranie dokumentów.* Warszawa, 1965. 836 p.
- Cienciala, 2005 – *Cienciala A. The Foreign Policy of the Polish Government in Exile, 1939-1945: Political and Military Realities Versus Polish Psychological Reality / edited by John S. Mickiel and Piotr S. Wandycz. New York: 2005. 94 p.*
- Сиполс, 1989 – *Сиполс В.Я.* Дипломатическая борьба накануне Второй мировой войны. Москва, Международные отношения, 1989. 335 с.
- СССР – Германия, 1983 – *СССР – Германия, 1939.* Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июль 1941 г. /Составитель Ю.Фельштинский. Москва: Изд. «Телекс», 1983. 194 с.
- Риббентроп, 1998 – *Риббентроп И. фон.* Мемуары нацистского дипломата /пер. с нем. Г.Я. Гудого. Москва: Мысль, 1998. 488 с.
- Prazmowska, 1995 – *Prazmowska A. Britain and Poland 1939-1943: The Betrayed Ally. – Cambridge University Press, 1995. №. 97. URL: <https://www.jstor.org/stable/25779013> (accessed: 17 January 2025).*
- Praz Anita, 2001 – *Praz Anita. Polish Military Plans for the Defeat of Germany and the Soviet Union, 1939-41 //European History Quarterly Copyright, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi. 2001. Vol. 31(4). Pp. 591-608.*
- Камынин, 2011 – *Камынин В.Д.* Методологические основы современных историографических исследований // *История науки и техники в современной системе знаний.* Екатеринбург: Изд-во УМТС УПИ, 2011. С. 54-56.
- Международный кризис, 2009 – *Международный кризис 1939 года в трактовках российских и польских историков: Научное издание / под ред. М.М.Наринского и С.Дембского; перевод Н.В.Селиванова. М.: Аспект Пресс, 2009. 480 с.*
- Мельтюхов, 2021 – *Мельтюхов М.И.* Упущенный шанс Сталина. Схватка за Европу. 1939-1941 гг. Москва: Изд-во Родина, 2021. 370 с.

- Hulas, 1996 – *Hulas M.* Goście czy intruzi? Polski rząd na Uchodźstwie. Wrzesień 1939-lipiec 1943. Warszawa: Instytut Historii PAN, 1996. 338 p.
- Terlecki Olgierd, 1983 – *Terlecki Olgierd.* Generał Sikorski. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1983. 460 p.
- Wapiński, 1978 – *Wapiński Roman.* Władysław Sikorski. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1978. 360 p.
- Чубарьян, 2008 – *Чубарьян А.О.* Накануне трагедии. Сталин и международный кризис: сентябрь 1939 – июнь 1941 г. Москва: Наука, 2008. 476 с.

Reference

- Belye pyatna – chernye pyatna, 2010 – *Belye pyatna – chernye pyatna: slojnye voprosy v rosisko-polskih otnoshenii: nauchnoye izdaniye* [White spots – black spots: complex issues in russian-polish relations: scientific publication]. Under the general editorship of A.V. Torkunov, A.D. Rotfeld. Responsible editors A.V. Malygin, M.M. Narynsky. Moscow: Aspect-Press, 2010. 823 p. [In Russian]
- Vneshnyaya politika, 1947 – *Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuza v period Velikoi Otesestvennoi voyny: dokumenty i materialy* [Foreign Policy of the Soviet Union during the Great Patriotic War: Documents and Materials]. and compiler S. Mayorov. Moscow: State Publishing House of Political Literature, 1947. 785 p. [In Russian]
- God krizisa, 1990 – *God krizisa. 1938-1939. Dokumenty i materialy* [The year of crisis. 1938-1939. Documents and materials]. Moscow: Nauka, 1990. 562 p. [In Russian]
- Duraczyński, 1969 – *Duraczyński E.* delegacja rządu emigracyjnego i reprezentacja czterech partii «obozy londyńskiego». Problemy wojny i okupacji. 1939-1944. Warszawa 1969. Pp. 202-229. [In Polish]
- Dokumenty i materialy, 1973 – *Dokumenty i materialy po istorii sovetско-pol'skikh otnosheniy 1939-1943* [Documents and materials on the history of Soviet-Polish relations 1939-1943]. Vol. VII. Moscow, 1973. 509 p. [In Russian]
- Dokumenty i materialy, 1973 – *Dokumenty i materialy dotyczące historii stosunków radziecko-polskich 1939-1943.* T.VII. Warszawa 1973. 571. [In Polish]
- Zevelev, 1987 – *Zevelev A.I.* Istoriograficheskoye issledovaniye metodologicheskikh aspekty [Historiographical research: methodological aspects]. Moscow: Higher School, 1987. 160 p. [In Russian]
- Istoriya Polshi, 1954 – *Istoriya Polshi* [History of Poland]. 3 Vol /Edited by V.D. Korolyuk, I.S. Miller and P.N. Tretyakov. Moscow: Publishing House of the USSR Academy of Sciences, 1954. 583 p. [In Russian]
- Panto, Kalybekova, 2023 – *Panto D., Kalybekova M.* Nasil'stvennaya deportatsiya narodov kak instrument natsional'noy politiki SSSR: polyaki Kazakhstana // «Edu-history. kz» elektronnyy zhurnal. 2023. №10(3). Pp. 453-464. [In Russian]
- Parsadanova, 1982 – *Parsadanova V.S.* Sovetsko-polskiye otnosheniya v gody Velikoy Otechestvennoy voyny (1941-1945) [Soviet-Polish relations during the Great Patriotic War (1941-1945)]. Moscow: Nauka, 1982. 280 p. [In Russian]
- Parsadanova, 1992 – *Parsadanova V.S.* O nekotorykh aspektakh vneshney politiki pol'skogo pravitel'stva v emigratsii v 1940-1941 [On some aspects of the foreign policy of the Polish government in exile in 1940-1941]. International relations of the countries of Central and South-Eastern Europe during the period of fascist aggression in the Balkans and preparation of the attack on the USSR (September 1940-June 1941). Moscow, 1992. P. 124-132. [In Russian]
- Polsha v XX veke, 2012 – *Polska v XX veke. Ocherki politicheskoi istorii* [Poland in the twentieth century. Essays on Political History]. Executive editor A.F. Noskova. Moscow: Indrik Publishing House, 2012. 952 p. [In Russian]
- Kukiel Marian, 1981 – *Kukiel Marian.* General Sikorski. Żołnierz i mąż stanu walczącej Polski. - Londyn: Polski Instytut i Muzeum Sikorskiego, 1981. 280 s. [In Polish]
- Korpalskaya Valentina, 1988 – *Korpalskaya Valentina.* Vladislav Yevgeniush Sikorskiy. Politicheskaya biografiya [Władysław Eugeniusz Sikorski. Political biography]. Wrocław: National Ossoliński Institute, 1988. 263 p. [In Polish]
- Mayskiy, 1965 – *Mayskiy I.M.* Vospominaniya sovet'skogo diplomata. Voyna 1939-1943 gg. [Memories of a Soviet diplomat]. Moscow: Nauka, 1965. 338 p. [In Russian]
- Semiyryaga, 1992 – *Semiyryaga M.I.* Tayni staliynskoy diplomatiyy, 1939-1941 [Secrets of Stalin's diplomacy, 1939-1941]. Moscow: «Higher School», 1992. 303 p. [In Russian]
- Sprawa polska, 1965 – *Sprawa polska w czasie II wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów* [The Polish Cause during World War II in the international arena]. Collection of documents. Warsaw, 1965. 836 p. [In Polish]
- Cienciala, 2005 – *Cienciala A.* The Foreign Policy of the Polish Government in Exile, 1939-1945: Political and Military Realities Versus Polish Psychological Reality / edited by John S. Mickiel and Piotr S. Wandycz. New-York, 2005. 94 p.
- Sypols, 1989 – *Sypols V.Ya.* Diplomatiytsheskaya borba nakanune vtoroy mirovoy voyny [The diplomatic struggle on the eve of the Second World War]. Moscow: International relations, 1989. 335 p. [In Russian]

SSSR – Germaniya, 1983 – SSSR – Germaniya, 1939. Dokumenty i materialy o sovetsko-germanskikh otnosheniyakh s sentyabrya 1939 g. po iyul 1941 g. [USSR – Germany, 1939. Documents and materials on Soviet-German relations from September 1939 to July 1941]. Compiled by Yu. Felshtinsky. Moscow: Publishing House «Telex», 1983. 194 p. [In Russian]

Riybbentrop, 1998 – *Riybbentrop İy. fon.* Memûwarı natsiystskogo dıplomata [Memoirs of a Nazi diplomat] translated from German by G.Ya.Gudogo. Moscow: Mysl, 1998. 488 p. [In Russian]

Prazmowska, 1995 – *Prazmowska A.* Britain and Poland 1939-1943: The Betrayed Ally. – Cambridge University Press, 1995. №. 97. URL: <https://www.jstor.org/stable/25779013> (accessed: 17 January 2025).

Praz Anita, 2001 – *Praz Anita.* Polish Military Plans for the Defeat of Germany and the Soviet Union, 1939–41 // *European History Quarterly* Copyright, SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, Vol. 31(4). 2001. Pp. 591-608. [in English]

Kaminiyn, 2011 – *Kaminiyn V.D.* Metodologiytşeskiye osnovaniya sovremennıh iystoriyografiytşeskiy iyssledovaniy [Methodological foundations of modern historiographic research]. History of science and technology in the modern knowledge system. Ekaterinburg: Publishing house of UMC UPI, 2011. Pp. 54-56. [In Russian]

Mezhdunarodnyy krizis, 2009 – *Mezhdunarodnyy krizis 1939 goda v traktovkakh rossiyskikh i polskikh istorikov* [International Crisis of 1939 in Interpretations of Russian and Polish Historians]. Scientific Publication /M.Volos, J.Vojtkowiak, V.I.Dashichev et al.; edited by M.M.Narinsky and S.Dembsky; trans. by N.V.Selivanova. Moscow: Aspect Press, 2009. 480 p. [In Russian]

Meltyukhov, 2021 – *Meltyukhov M.I.* Upushchennyy shans Stalina. Skhvatka za Yevropu. 1939-1941 gg. [Stalin's Missed Chance. The Fight for Europe. 1939-1941]. Moscow: Rodina Publishing House, 2021. 370 p. [In Russian]

Hulas, 1996 – *Hulas M.* Goście czy intruzi? Polski rząd na Uchodźstwie. Wrzesień 1939-lipiec 1943. Warszawa: Instytut Historii PAN, 1996. 338 p. [In Polish]

Terlecki Olgierd, 1983 – *Terlecki Olgierd.* Generał Sikorski [General Sikorski]. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1983. 460 p. [In Polish]

Wapinski, 1978 – *Wapinski Roman.* Władysław Sikorski. [Władysław Sikorski]. Warsaw: Wiedza Powszechna, 1978. 360 p. [In Polish]

Chubaryan, 2008 – *Chubaryan A.O.* Kanun tragedii. Stalin i mezhdunarodnyy krizis. Sentyabr' 1939 – iyun' 1941 g. [Eve of Tragedy. Stalin and the International Crisis. September 1939 – June 1941.]. Moscow: Nauka 2008. 476 p. [In Russian]

Chubaryan, 2008 – *Chubaryan A.O.* Nakanune tragedii. Stalin i mezhdunarodnyy krizis: sentyabr 1939 – iyun 1941 [On the Eve of Tragedy. Stalin and the International Crisis: September 1939 – June 1941]. Moscow: Nauka, 2008. 476 p. [In Russian]

СОДЕРЖАНИЕ

ОТАН ТАРИХЫ № 28 (3). 2025

Ainur Dauletovna Zhuandykova, Kuanysh Aldabergenovich Iskakov

THE HISTORY OF KAZAKH MIGRATION TO IRAN: CAUSES, STAGES AND CONSEQUENCES.....553

Burkitbay Gelmanuly Ayagan

ON THE HISTORY OF THE TRANSLATION OF "THE SECRET HISTORY OF THE MONGOLS" BY S.A. KOZIN.....563

Makhabbat M. Kozybayeva

SOCIAL AND LEGAL ASPECTS OF DISENFRANCHISEMENT IN KAZAKHSTAN IN THE 1920S–1930S.....573

Nazym Amanzholova, Aliya Oskembay, Kenzhegul Tergembay

YOUTUBE AS A PLATFORM FOR THE REPRESENTATION OF OTYNSHY ALZHANOV: INTERPRETATIONS AND PUBLIC ENGAGEMENT IN DIGITAL MEDIA.....591

Ziyabek E. Kabuldinov, Olzhas B. Kuanbay, Ualikhan S. Ibraev

JAPANESE HISTORIOGRAPHY FROM ANCIENT TIMES TO 1912: EVOLUTION OF HISTORICAL THOUGHT AND SOURCES.....601

Oraz Sapashevich Sapashev, Samat Kairollaevich Samashev

THE TRADITION OF CONTINUITY IN STATE STANDARDS AND WEAPONRY AMONG THE SAKA, XIONGNU, AND TURKS.....617

Toraigyrov Erzhan Muratovich, Bakirova Zhansaya Bazaralyevna

DEVELOPMENT OF EDUCATION AND ENLIGHTENMENT IN THE PRIIRTYSH REGION FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY TO THE 1920S.....638

Zauresh Galimzhanovna Saktaganova, Tolkynay Kuandykzy Sakabay

FOOD AND FINANCIAL ASSISTANCE MEASURES FOR DESTITUTE CHILDREN DURING THE FAMINE OF THE 1930S (ON THE EXAMPLE OF CENTRAL KAZAKHSTAN).....650

Абдукаюм Абдукадиров

УСТАНОВЛЕНИЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ТУРКЕСТАНЕ И ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОГО УЗБЕКИСТАНА (1917–1924 гг.).....660

Айгүл Молдалиқызы Сманова

ГЕНЕРАЛ В. СИКОРСКИЙДІҢ ЭМИГРАНТТЫҚ ҮКІМЕТІ: САЯСИ КЕЛБЕТІ МЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІ.....669

Альбина Абеновна Максумова, Айнура Канатовна Кайруллина

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТАРШЕГО СУЛТАНА БАЯНАУЛЬСКОГО ВНЕШНЕГО ОКРУГА КАЗАНГАПА БИ САТЫБАЛДЫУЛЫ.....681

Сұлтан Хан Аққұлұлы Жүсіп, Сулушаш Рахимжановна Сарманова, Халил Борисович Маслов

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАННЫҢ ИМПЕРАТОРЛЫҚ РЕСЕЙ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ҚОҒАМЫНЫҢ БАТЫС-СІБІР БӨЛІМІ ҚҰРАМЫНДА ҚАЗАҚ ДАЛАСЫН ЗЕРТТЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....690

Ахметова Раушан Дюсенбековна, Қонбай Ерке

1930-ШЫ ЖЖ. АШАРШЫЛЫҚ КЕЗЕҢІНДЕГІ БАЛАЛАР ТАҒДЫРЫ (БАТЫС ҚАЗАҚСТАН Өңірі мысалында).....705

Болат Сағидоллаұлы Жұмағұлов, Лесқали Базарғалиұлы Бердіғажин, Алдар Сәрсенұлы Сәрсенов

1931 ЖЫЛҒЫ МАУСЫМДАҒЫ БОСАҒА ШАЙҚАСЫ: ҰРЫС ТАКТИКАСЫ, ӘСКЕР КҮШІ.....719

Гульмира Усенбаевна Орынбаева

ЭТНОГРАФИЯ КАЗАХСТАНА МЕЖДУ ПРИТЯЖЕНИЕМ «УХОДЯЩЕГО ПОЛЯ» И «КОЛХОЗНОЙ» ПОВЕСТКОЙ (2-я половина 40-х – 50-е гг. XX в.).....732

Дидар Бейсенғалиевна Касымова, Болат Кудайбергеноұлы, Алмас Каиргельдинович Кенжеғалин

ПИСЬМО 43 ИЗ КЕНТАУ В ЦК КП КАЗАХСТАНА: ОПЫТ АНАЛИЗА.....749

Динара Кайсаровна Сулейменова, Алпысбес Махсат Алпысбесұлы

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ХАНА ТОКТАМЫША В 1380-1395 ГОДАХ.....767

Еңлік Қабыкенқызы Абеуова, Анар Еркенқызы Кәрімова, Гүлфира Елубайқызы Отепова

Ә.Х. МАРҒҰЛАННЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫҢ ДАМУЫНЫҢ КӨРІНІСІ РЕТІНДЕГІ РЕЦЕНЗИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ (1940-1960 жж.).....777

Ерден Ерназарович Ибраев, Гульмира Келдыбаевна Нурушева, Жангельды Арсенович Шаукенов

МЕТОДОЛОГИЯ КУЛЬТУРНОЙ ИСТОРИИ В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСТАНСКОГО КИНЕМАТОГРАФА.....790

Жаксылық Муратович Сабитов

ШЫҒЫС ХАН ӘСКЕРІМЕН ШЫҒЫС ДЕШТІ ҚЫПШАҚТЫ 1210-1230-ЖЫЛДАРЫ ЖАУЛАП АЛУЫ.....801

Кенжебаев Габит Капезович, Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

СВЕТСКИЕ И МУСУЛЬМАНСКИЕ УЧЕБНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ НА РУБЕЖЕ XIX–XX ВЕКОВ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....812

Құдайбергенова Айжамал Ибрагимқызы, Абдулина АқсұңқарТұрсынқызы

ҚАЗАҚСТАН ҚАЛАЛАРЫНДАҒЫ 1920-1930 ЖЫЛДАРДАҒЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР.....827

Нұрсан Әлімбай, Болат Құдайбергенұлы Смағұлов

РЕСЕЙДІҢ ҚАЗАҚ ӨЛКЕСІН АГРАРЛЫҚ ОТАРЛАУЫНЫҢ НЕГІЗГІ СУБЪЕКТІЛЕРІ. КРЕСТЬЯНДАРДЫҢ ЖЕТЕКШІ СУБЪЕКТІГЕ АЙНАЛУЫ (XVIII – 1917).....844

Өтеубай Қожақұлы, Абусаид Гафурұлы Асқар

XIX ғ. II-ЖАРТЫСЫ МЕН XX ғ. БАС КЕЗІНДЕГІ СЫРДАРІЯ ОБЛЫСЫНДАҒЫ САУДА МЕН ӨНЕРКӘСІПТІҢ ДАМУЫ.....881

Самал Сағнайқызы, Спатай Алтынбекович Сартаев, Салтанат Адыровна Нусупбаева

КОЛЛЕКТИВИЗАЦИЯ И РЕПРЕССИИ: ТРАНСФОРМАЦИЯ КАЗАХСКОГО ОБЩЕСТВА В XX ВЕКЕ.....895

Сейдехан Нұрмаханұлы Әлібек, Ержан Джаркинбаевич Пазиров, Асан Үсінов

«ҮЛКЕН ТЕРРОР» ЖЫЛДАРЫ ОҢТҮСТІКТЕ ҚЫЗМЕТ АТҚАРҒАН АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚУҒЫНДАЛУЫ АРХИВ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН МЕРЗІМДІ БАСЫЛЫМ БЕТТЕРІНДЕ.....907

Тимур Әкімханұлы Әпендиев, Нұржігіт Момынбекұлы Абдуқадыров, Мадина Анатольевна Ермаханова

ГЕРМАНИЯДАҒЫ ҚАЗІРГІ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН ПРОБЛЕМАЛАР (1991-2024 жж.).....920

Токтабай Ахмет Уалханұлы

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИРРИГАЦИОННОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ В ЖЕТЫСУ И ЮЖНОМ КАЗАХСТАНЕ.....936

Шолпан Аширалиевна Торгаутова, Гульжан Даулетбековна Сугирбаева, Женгиз Буяр

ДИНАМИКА ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО СОСТАВА ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА В КОНЦЕ XIX в. - 1924 г.....946

Эльмира Серікбайқызы Абдукамалова, Ақмарал Ғосманқызы Ибраева, Пердехан Бекмағанбетұлы Мұсырманқұл

«РАДЛОВ АЛЬБОМЫНДАҒЫ» ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ КӨРІНІСІ: МУЗЕЙЛІК АТРИБУЦИЯ МӘСЕЛІЛЕРІ.....965

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж кезегіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге түсіргенде
міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.